

# TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT  
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 1.  
LXII. ÉVFOLYAM SZÁM

---

Vadas András  
Folyómeder-dinamika és birtokhatár-változás  
a középkori Magyarországon

---

Katona Csaba  
Bulgária belépése az első világháborúba  
a magyar sajtó tükrében

---

Turbucz Dávid  
Horthy Miklós a világ körül

---

Az 1526-os mohácsi csata helye  
Varga Szabolcs, Pap Norbert, Gyenizse Péter,  
Kitanics Máté, Szalai Gábor, Sudár Balázs,  
B.Szabó János és Máté Gábor írásai

---



---

## Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN  
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS  
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS  
szerkesztőségi munkatárs

## Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL  
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,  
GLATZ FERENC, ORMOS MÁRIA,  
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,  
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,  
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:  
tortenelmiszemle@btk.mta.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat  
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,  
amely honlapunkon érhető el:  
<http://www.tti.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2020-as évfolyam megjelenését  
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

  
Nemzeti Kulturális Alap



ISSN 0040-9634

---

# TARTALOMJEGYZÉK

---

## LXII. évfolyam, 2020. 1. szám

### TANULMÁNYOK

- Vadas András** • Folyómeder-dinamika és birtokhatár-változás a középkori Magyarországon 5
- Turbucz Dávid** • Horthy Miklós a világ körül. Világ körüli út a Saida fedélzetén, 1892–1894 19
- Katona Csaba** • Bulgária belépése az első világháborúba a magyar sajtó tükrében 31
- AZ 1526-OS MOHÁCSI CSATA HELYE**
- Varga Szabolcs** • Megjegyzések II. Lajos király halálához 57
- Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor** • II. Lajos halálának helye 73
- Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor** • Az 1526. évi mohácsi csata helyszíneinek földrajzi jellemzői 111
- Sudár Balázs** • Földvár falu a török korban 153
- B. Szabó János** • Sem nem Majs, sem nem Sátorhely. Megjegyzések Pap Norbert és szerzőtársai Sátorhely vagy Majs? című tanulmányához 169
- Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor** • Reflexiók B. Szabó János „Egy Mátyás-kori oklevél...” és „Sem nem Majs, sem nem Sátorhely” című tanulmányaiban vázolt koncepciójára 179
- B. Szabó János – Máté Gábor** • Észrevételek a történeti források interpretációs lehetőségeiről és az interpretáció határaitól a mohácsi csatamező új földrajzi kutatása kapcsán 189
- MEGEMLÉKEZÉS**
- Gyarmati György** • Ormos Mária (1930–2019) 203
- Erdélyi Gabriella** • Péter Katalin (1937–2020) 207

## PÉTER KATALIN (1937–2020)

2020. február 2-án, életének 84. évében elhunyt Péter Katalin történész, a Történettudományi Intézet és a Közép-Európai Egyetem professzor emeritája, a Miskolci Egyetem díszdoktora. Nagy szellemi örökséget hagyott maga után, amely nem csupán a történeti kutatásaiából született művekből, hanem a kutatás örömeinek továbbadásából is áll. Szinte egész életében kutatott, történeti problémák megoldásán törte a fejét, és azok megoldására ösztönzött másokat is. Azok közé a magyar történészek közé tartozott, akik a hazai és a nemzetközi tudományos közösség számára is kimagaslót alkottak, ráadásul nagyon változatos témákban. Péter Katalin szakmai karrierje a kora újkorban tett szellemi kalandozások izgalmas története.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem után, 1959-ben került a virágkorát élő Történettudományi Intézetbe, ahol akkoriban Benda Kálmán, Mályusz Elemér, Szűcs Jenő, Makkai László, Kosáry Domokos és Ránki György is dolgozott. Saját elmondása szerint Szűcs Jenő középkori mezővárosokról szóló könyve hatására fordult a figyelme a kora újkor és a mezővárosok felé, ahol egy ragyogó polgári műveltség nyomait kereste. Mivel azonban nem ezt találta, hanem a földesúri hatalom alatt élő jobbágyokat, első tanulmányai az örökös jobbágyság témakörében születtek. Rá jellemzően – mindig is nagyon élvezte a szakmai vitákat – épp ellenkezőjét állította mindannak, ami a kérdésről a köz tudatba és a történelemkönyvekbe is bekerült. Meglepő módon a jobbágyok személyes szabadságát helyezte a középpontba, holott előtte sokan, ráadásul nem akárhányan, nemegyszer leírták, hogy a 17. században a földesúri robotterhek növekedése és a költözési szabadság korlátozása miatt miként vált a jobbágy földesura tulajdonává. A két szöges ellentétben álló vélemény úgy volt lehetséges, hogy míg a korábbi paradigma a gazdasági szükség-szerűségből vezette le a személyes függés erősödésének tételét, Péter Katalin elolvasta a forrásokat, amelyekben azt találta, hogy a földesurak gazdasági érdekeik ellenére nem törekedtek jobbágyaik személyi szabadságának korlátozására. Péter Katalinnak köszönhetjük tehát az örökös jobbágyság – a korabeli emberek tapasztalatait és cselekvési logikáját komolyan vevő – alulnézeti történetét.

Innen érkezett a „magyar romlásnak századában” zajló politikai mozgalmak problémaköréhez. Kandidátusi fokozatot 1973-ban, *A magyar főúri politika fordulata a 17. század közepén* című dolgozatával szerzett. Bethlen Gábor, Eszterházy Miklós, Rákóczi Zsigmond, II. Rákóczi György, Zrínyi Miklós neve fémjelzi munkásságának ezt a szakaszát. A kora újkor kiemelkedő államférfijairól és dilemmáikról írt műveit – amint személyes életét – a másik ember iránti őszinte érdeklődés, empátia, érzékenység hatja át, ez adja műveinek egyedi hangját. Péter Katalin, úgy sejttem, Zrínyi Miklósról írva önmagáról is beszélt. A politikus-hadvezér főúr „abban is a tudóshoz hasonlított, hogy rendkívül zárkózott volt.

[...] Pedig író is lett, és az írók szívesen beszélnek magukról. [...] Tollán a 17. századi magyar vers- és prózairodalom legnagyobb alkotásai jöttek létre, [...] de ezekben magát soha nem mutatja.”

Külön egységet alkot munkásságában Erdély problematikája, a fejedelemség virágkora, így magától értetődően lett a több nyelven kiadott Erdély történetének egyik szerzője. Emellett aktívan részt vett a Történettudományi Intézet nagy, kollektív vállalkozásaiban: Benda Kálmánnal együtt a kora újkori történeti kronológiát szerkesztette és írta, a tízkötetes *Magyarország történetében* nagy ívű művelődéstörténeti fejezetet írt, amivel akadémiai doktori fokozatot szerzett 1989-ben.

A reformáció 20. század végi hazai történetírását – túlzás nélkül mondhatjuk – Péter Katalin neve fémjelzi, de a nemzetközi trendet megelőzve írt a katolikus megújulás és a reformáció egyenrangú kapcsolatáról is. Számos tanulmány mellett, amelyekből egy válogatás 2018-ban angolul is megjelent (*Studies on the History of the Reformation in Hungary and Transylvania*), két monografikus szöveget írt a reformációról. Az első 1985-ben jelent meg a tízkötetes *Magyarország történetének* egyik fejezeteként, *A reformáció és a művelődés a 16. században*, a második csaknem húsz év múlva, 2004-ben önálló kötetben *A reformáció: kényszer vagy választás?* címmel. Ezen utóbbi reformációelbeszélése gyökeresen megújította a téma történeti diskurzusát, mivel a patrónusi és a mezővárosi reformáció közkeletűvé vált modelljeivel egyaránt szakított. Az „egyszerű emberek”, a község és a közösség tapasztalatai és dilemmái kerültek történeteinek középpontjába. Péter Katalin eszmék, jog vagy osztályérdek által működtetett gépek helyett embereket feltételezett, keresett és pillantott meg a forrásokban, és ennek köszönhetően volt képes rámutatni a vallás dolgaiban a szabad egyéni választás eseteire. Míg Szekfű Gyula és követői a 17. századi erőszakos ellenreformáció élményeit vetítették vissza a 16. századba, Péter Katalin a vizitációs jegyzőkönyvekre alapozva azt állapította meg, hogy a reformáció 16. századi befogadását nem kísérte hatósági erőszak. Ezt azzal magyarázta, hogy az egyszerű emberek vallásgyakorlata és hite – teljesen érthető módon – nem foglalkoztatta a szellemi elitet közeli kapcsolatot ápoló nagyurakat. Mivel pedig birtokaik népének vallási hovatartozása földesúri jogait sem befolyásolta, érdeklődés és érdek híján a vallás dolgaiban önállóan tájékozódó egyszerű emberek valósították meg a reformációt.

A kétezres években megjelent tanulmányainak és könyveinek frissessége egy kitágított kultúrafogalmon alapult, amely a műveltség szűkebb értelemben vett területén túl kiterjedt az emberi tevékenységek sokkal szélesebb körére, a mindennapi élet rutinszerű, apró cselekedeteire. „Azt az embert látjuk-e műveltnek, aki írástudó, esetleg nagy könyvtára van, vagy azt, aki írástudatlansága ellenére eligazodik a világban? Én Robert Redfielddel és az ő iskolájával tartok. Szerintük minden célirányos emberi cselekvés nem egyszerűen műveltségre vall, de egyenesen tudományos gondolkodást feltételez, mert az értelem erejébe vetett szilárd hitre épül” – írta 2004-ben. Ennek, illetve a makrotörténeti megközelítések és elméletek iránti közömbösségének befolyására került a megélt tapasztalat vizsgálódásai középpontjába. Ugyanakkor Péter Katalin ekkoriban írt könyvei nagyon önreflexívek, magukon hordozzák azt az episztemológiai kételyt, amely a nyelvi fordulat óta a nemzetközi történetírás meghatározó munkáit jellemzi. A nézőpont, a szereplők,

a történelmi tér és idő nem adottság, hanem döntés kérdése, mint ahogy a múltról szóló tudás sem „igazság”, legfeljebb csak vélemény.

Ez a szemléletmód hatja át a családok, a nők és a gyerekek történetével foglalkozó, iskolateremtő kutatásait és írásait is. „Úgy járkálok a történelemben, és úgy mondom régi emberekről véleményt, ahogyan a mindennapokban szoktam” – írta a *Házasság a régi Magyarországon* című könyve bevezetőjében – vagyis úgy élt és dolgozott, ahogy figyelte az embereket az utcán és a történelmi forrásokban egyaránt. Azt is elmesélte, milyen megdöbbenő volt számára, hogy a nyugati konferenciákon sokan nem értették bele Magyarországot Európába. Ezzel legelősebben a gyerekekről szóló téma kapcsán szembesült, „mintha nem léteztek volna gyerekek a kora újkori Magyarországon” – mesélte a tőle megszokott humorral. Könyveinek is köszönhető, hogy a téma kutatásában Magyarország felkerült az európai térképekre (*Beloved Children. History of Childhood in Hungary in the Early Modern Age*). A házasságról szóló 2008-as könyve szintén a kora újkori magyar társadalomtörténet úttörő vállalkozása. Ebben arisztokraták és jobbágyok házassodási és házasesetbeli szokásait hasonlította össze, és sok azonosságra mutatott rá. Ez a kivételes megközelítésmód munkáinak egyik jellemző vonása.

Az elesett társadalmi csoportok iránti érdeklődése, velük való szolidaritása egész pályáját és életét végigkísérte. Ahogy egy interjúban fogalmazott: „engem az egyszerű ember élete érdekel. Ami talán abból ered, hogy emberileg apai nagyapám volt rám nagy hatással. Egyszerű falusi ember volt, gyerekkoromban sokat voltunk náluk, és ez a világ annyira más volt.” Nem karrierben és pozíciókban gondolkodott, hanem őszinte kíváncsiság és az emberek megértésére törekvés volt élete és kutatásai iránytűje. Így hát nem lett akadémikus, de ez nyilvánvalóan nem az ő tudós kvalitásain és teljesítményén múlt.

A sok hazai és nemzetközi előadás mellett rengeteget járt előadni a Felvidékre és Erdélybe is. Hatását döresség lenne csupán a citációk számában mérni, hiszen iskolateremtő munkáját több történész nemzedék fogja továbbgondolni.

Több generáció fiatal kutatóinak munkáját támogatta, talán legjobban az ő körükben szeretett lenni, hiszen ő is örökre fiatal tudott lelkében, szellemében maradni. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Közép-Európai Egyetemen évtizedeken át oktatott. A Közép-Európai Egyetem Történelem Tanszékének alapító tagja, az 1996-ban alapított doktori iskola első igazgatója volt. Tanítványai és fiatal kollégái abban a kivételes helyzetben voltak, hogy mentoruk egyenlő partnernek tekintette őket, leült velük beszélgetni és elolvasta zsenge műveiket, majd dicséretbe bújtatva osztotta meg finom kritikai észrevételeit velük. Egyszerűen kíváncsi volt rájuk és feltétel nélkül támogatta őket.

Váratlanul halt meg. Még egy angol tanulmányon dolgozott a 17. századi nagymamákról, és egy korrektúrát javított épp a paraszti özvegyekről. De életműve annyira sokszínű, hogy talán befejezni sem lehet, legfeljebb abbahagyni, mint egy jó könyvet. Nagyon fog hiányozni mint kolléga, tanár, odafigyelő barát, kritikus olvasó és finom humorú beszélgetőpartner.

*Erdélyi Gabriella*

# CONTENTS

---

## STUDIES

<b>András Vadas</b> <i>River-Bed Dynamics and Changing Estate Borders in Medieval Hungary</i>	5
<b>Dávid Turbucz</b> <i>Miklós Horthy around the World Globe. Trotting onboard the Saida, 1892–1894</i>	19
<b>Csaba Katona</b> <i>Bulgaria's Entry to World War I in the Mirror of the Hungarian Press</i>	31

## THE SITE OF THE MOHÁCS BATTLE OF 1526

<b>Szabolcs Varga</b> <i>Remarks on the Death of Louis (II) Jagiellon</i>	57
<b>Norbert Pap – Péter Gyenizse – Máté Kitanics – Gábor Szalai</b> <i>The Place where Louis (II) Jagiellon Died</i>	73
<b>Norbert Pap – Péter Gyenizse – Máté Kitanics – Gábor Szalai</b> <i>The Main Geographical Features of the Scenes of the 1526 Battle of Mohács</i>	111
<b>Balázs Sudár</b> <i>The Village of Földvár in the Ottoman Era</i>	153
<b>János B. Szabó</b> <i>Neither Majs, nor Sátorhely. Remarks on the Paper of Norbert Pap and his Co-Authors Called “Sátorhely or Majs”?</i>	169
<b>Norbert Pap – Máté Kitanics – Péter Gyenizse – Gábor Szalai</b> <i>Reflections on the Conception of János B. Szabó as Outlined in his Papers “Egy Mátyás-kori oklevél...” and “Sem nem Majs, sem nem Sátorhely”</i>	179
<b>János B. Szabó – Gábor Máté</b> <i>Reflections on the Interpretational Possibilities of Historical Sources – and the Limits of Interpretation – with Regard to the new Geographical Exploration of the Battlefield of Mohács</i>	189

## COMMEMORATIONS

<b>György Gyarmati</b> <i>Mária Ormos (1930–2019)</i>	203
<b>Gabriella Erdélyi</b> <i>Katalin Péter (1937–2020)</i>	207

---

## E számunk szerzői

Erdélyi Gabriella, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport ● Gyarmati György, nyugdíjazott egyetemi tanár, főigazgató ● Gyenizse Péter, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Térképészeti és Geoinformatikai Tanszék ● Katona Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Tudományos információs témacsoport ● Kitanics Máté, tudományos főmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék ● Máté Gábor, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Társadalmi Kapcsolatok Intézete, Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék ● Pap Norbert, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék, tudományos tanácsadó, BTK TTI ● Sudár Balázs, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport ● B. Szabó János, tudományos munkatárs, BTK, Magyar őstörténeti témacsoport ● Szalai Gábor, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI ● Turbucz Dávid, PhD, posztdoktor kutató, BTK TTI, Horthy-korszak témacsoport ● Vadas András, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori Történeti Tanszék ● Varga Szabolcs, tudományos munkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport.  
(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

**Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet**

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

**Penna Bölcsész Könyvesbolt**

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő  
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

